

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-ЖІНОК У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Ю.С. Савченко

старший лейтенант юстиції

юрисконсульт військової частини А1799

Постановка проблеми. Одним із основних напрямів державної політики України, як і більшості країн світу є забезпечення прав і свобод людини та громадянина. З розвитком прав людини правовий статус особи, який набув особливої інтенсивності в усіх сферах суспільного життя, включаючи військову.

Правовий статус військовослужбовців включає в себе загальні права і свободи людини, закріплені в Конституції та конституційних законах України і права та обов'язки, пов'язані з проходженням військової служби. Таким чином, він є дещо особливим, а тому важливо, щоб було забезпечено реалізацію та захист прав і свобод людини в умовах військової служби та недопущення їх незаконного обмеження.

В умовах розповсюдження гендерних досліджень, із зростанням чисельності жінок у Збройних Силах України виникла потреба в системних заходах щодо вирішення питань проходження ними служби, проблем визначення та реалізації їхнього правового статусу.

Правовий статус має дві складові: загальну і спеціальну. У свою чергу, спеціальна складова поділяється на такі частини – загальну, особливу та особистісну [6, с. 146]. Якщо розглядати правовий статус – військовослужбовця-жінки, то можна дійти висновку, що її правовий статус містить усі вищезазначені складові та частини. Це супроводжується певними складнощами, а тому потребує відповідного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання правового статусу військовослужбовців-жінок, досліджувались А. Добровольським, Ю. Мігачовим, М. Артамоновим та іншими. Особливості проходження жінками військової служби певною мірою розглядалися О.Дяченко, Н.Дубчак.

Мета статті полягає у визначенні правового статусу військовослужбовців-жінок, особливостей законодавчого закріплення та реалізації їхніх прав в умовах військової служби.

Основні результати дослідження. Військовослужбовець-жінка, у першу чергу, є людиною і громадянином України. Отже, насамперед вона має всі конституційні права, свободи та обов'язки.

Виконання жінкою-військовослужбовцем специфічних службових обов'язків, пов'язаних з необхідністю неухильного виконання наказів у будь-яких умовах, в тому числі й з ризиком для здоров'я та життя, обумовлює наявність спеціального правового статусу – а саме загальних, особливих та особистісних прав і обов'язків військовослужбовців, які доповнюють та конкретизують загальні права та обов'язки особи і характеризуються обмеженими правами і свободами.

Обмеження, зокрема, стосуються заборони організації страйків та участі в їх проведенні; свободи пересування; вільного вибору місця проживання та права вільно залишати територію України; права на збирання, використання і поширення інформації відповідно до законодавства тощо.

Крім того, військовим законодавством не передбачаються компенсації за несення військової служби в надурочний та нічний час. А це прямо обмежує конституційні права людини на відпочинок та на оплату праці. Тому, на нашу думку, необхідно, наприклад, у Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачити, що несення військової служби в надурочний чи нічний час компенсується наданням дня відпочинку або в грошовій формі у підвищеному розмірі.

Також, порушується право військовослужбовців на освіту, оскільки після здобуття базової або повної вищої освіти за державним замовленням, особам офіцерського складу дозволяється навчатися в інших вищих навчальних закладах без відриву від служби лише після проходження ними строку служби, який дорівнює часу їхнього навчання для здобуття попередньої освіти, а особам рядового, сержантського та старшинського складу – після продовження строку служби за новим контрактом.

Цікавим є те, що, проаналізувавши норми законодавства виникає питання: на якій підставі відбувається обмеження прав? Адже, ст. 21, 22 Конституції України передбачають, що усі люди є рівні у своїх правах; права та свободи є невідчужуваними та непорушними, вони гарантуються і не можуть бути скасованими; і головне, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Крім того, у ст. 18 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України зазначено, що військовослужбовці перебувають під захистом держави і мають усю повноту прав і свобод, закріплених Конституцією України. Тобто, не передбачено можливості обмежувати конституційні права військовослужбовців. Однак, якщо аналізувати положення Основного Закону далі, то можна помітити, що деякі наступні статті вже містять певні обмеження для військовослужбовців. На практиці така непослідовність призводить до суперечностей та невизначеності. Тому, в Конституцію України потрібно внести зміни, інакше, якщо брати до уваги лише ст. ст. 21, 22, які не допускають звуження існуючих прав і свобод, то всі нормативно-правові акти, які містять певні обмеження для військовослужбовців є такими, що не відповідають Основному Закону держави.

Проблеми забезпечення загальної складової, загальної та особливої (що передбачає спеціальні права в залежності від займаної посади і військового звання) частин, спеціальної складової правового статусу військовослужбовців є однаковими як для чоловіків, так і для жінок. Тому, розглядаючи правовий статус військовослужбовців-жінок, великого значення набуває особистісна частина спеціальної складової правового статусу.

Жінки, які мають фах, споріднений з відповідною військово-обліковою спеціальністю, визначеною в переліку, затвердженому Кабінетом Міністрів України, та придатні до проходження військової служби за станом здоров'я та віком приймаються на військову службу за контрактом для заміщення вакантних військових посад. Визначення доступу жінок до відповідних посад – є головним

питанням, що розглядається провідними державами у процесі прийому жінок на військову службу. Існує чотири підходи до проходження військової служби особами жіночої статі: 1) проходження служби лише у спеціальних жіночих підрозділах; 2) заборона на заміщення жінками визначених посад; 3) проходження служби жінками нарівні з чоловіками; 4) повна заборона проходження військової служби жінками [7, с. 144].

Для Збройних Сил України характерним є 2-й підхід. Так, військові посади, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками рядового, сержантського і старшинського складу передбачені у Тимчасовому переліку штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу із урахуванням тих, на які дозволяється призначати військовослужбовців-жінок, та відповідних їм військових звань і тарифних розрядів посад, затвердженому наказом Міністра оборони України від 02.12.08 № 600. До вказаного Переліку у 2010 р. були внесені зміни, які дещо розширили перелік посад, на які можуть призначатися жінки.

Відповідно до наказу Міністра оборони України № 46 «Про введення в дію Переліку посад офіцерського складу, на які можуть призначатися жінки, прийняті на військову службу за контрактом у добровільному порядку», жінки можуть бути призначені на такі посади: юристконсульт, старший інженер (інженер) та інженер стаціонарного вузла зв'язку, начальник (заступник) відділу обробки інформації, начальник зміни стаціонарного вузла зв'язку, черговий по зв'язку, начальник лабораторії (складу), старший картограф (топограф), картограф (топограф), офіцер-психолог, офіцер-народознавець, офіцер з правового виховання, офіцер-психофізіолог, перекладач, старший перекладач, референт-перекладач, редактор-перекладач, начальник (помічник начальника) фінансової служби, начальник (заступник начальника) секретного відділення частини в усіх органах управління, старший (молодший) науковий співробітник, начальник аптеки, начальник лазарету (медпункту), начальник відділення поліклініки (санаторію, будинку відпочинку), старший ординатор, ординатор. У зв'язку із внесенням змін до зазначеного наказу (на підставі наказу Міністра оборони України № 259 «Про внесення доповнень до наказу Міністра оборони України № 46») для жінок стали доступними посади льотчика та штурмана.

Більшість жінок вважають, що даний Перелік не відповідає політиці гендерної рівності, що він є дискримінаційним. Проаналізувавши його, стає зрозумілим, що багато посад є недоступними для осіб жіночої статі. Тому є приклади звернення жінок до Міністра оборони України для вирішення питань щодо призначення на посаду, яка не міститься в такому Переліку, в індивідуальному порядку. Також, завдяки неодноразовим пропозиціям, планується переглянути зазначений Перелік та розширити посади, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками. Можливо, щоб даний Перелік був більш справедливим та таким, що відповідає політиці гендерної рівності, необхідно, щоб його прийняття покладалось не на Міністерство оборони України, а на Кабінет Міністрів України, як на орган, який відповідно до Конституції України, забезпечує політику держави, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

В Україні, як і в багатьох інших державах, існує проблема нерівних можливостей просування по службі для чоловіків і жінок. Тому більшість держав розробляють позитивні заходи для подолання такої нерівності. Зокрема у Німеч-

чині, наприклад, при наявності двох кандидатів (жінки та чоловіка) рівної кваліфікації на одну посаду в Бундесвері, перевага надається жінці. Для впевненості, що жінкам відкрита дорога до успішної військової кар'єри, необхідно тимчасово ввести такі «привілеї для жінок» і у Збройних Силах України.

Внутрішня служба має свої особливості, що встановлюються для жінок. Зокрема, для військовослужбовців-жінок обладнуються окремі гуртожитки (спальні приміщення), а під час розбивки табору – окремі намети, з розрахунку один намет на три особи. Жінки, як правило, не призначаються до добового наряду, але, у разі потреби і залежно від військового звання та посади вони можуть призначатися на чергування за спеціальністю, а також черговим фельдшером, черговим штабу, їдальні, посильним, черговим чи днювальним жіночого гуртожитку.

Особливістю і водночас однією з ключових проблем правового статусу військовослужбовців-жінок є те, що він регулюється не лише нормами військового законодавства, але й положеннями різних галузей права.

Зокрема, відповідно до Кодексу законів про працю України забороняється застосовувати працю жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, залучати їх до підймання й переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. Перелік таких робіт затверджується Міністерством охорони здоров'я за погодженням із Державним комітетом України по нагляду за охороною праці. Крім того, не допускається залучення жінок до робіт у нічний час, за винятком галузей і видів робіт із зазначенням максимальних термінів застосування праці жінок у нічний час, затверджених Кабінетом Міністрів України. Тому командир (начальник), залучаючи жінок до різних видів робіт повинен знати зазначений Перелік і неухильно дотримуватися його вимог.

Наказом Міністра оборони України від 10 квітня 2009 р. № 170 «Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» передбачається, що на підставі медичного висновку військовослужбовцям-жінкам надаються відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю:

- до пологів – 70 календарних днів;
- після пологів – 56 календарних днів (70 календарних днів – у разі народження двох і більше дітей та в разі ускладнення пологів), починаючи з дня пологів.

Після закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами за бажанням військовослужбовця-жінки їй надається відпустка по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. До відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами за рапортом військовослужбовця повинна приєднуватись невикористана у поточному році щорічна відпустка або її частина.

Військовослужбовцям-жінкам, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, а також військовослужбовцям, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, у відпустці по догляду за хворою дитиною не більш як до досягнення дитиною шестирічного віку, строк контракту про проходження військової служби продовжується за відсутності їх клопотань про звільнення з військової служби у зв'язку із закінченням строку контракту до закінчення зазначених відпусток, а також на строк, необхідний для визначення придатності до проходження військової служби за станом здоров'я

та прийняття рішення щодо укладення нового контракту, про що видається наказ по особовому складу та робиться відповідний запис в обох примірниках контракту про проходження військової служби.

Жінкам, які прибули з відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, а також які перебувають на службі менше року після повернення з відпустки по догляду за дитиною, із дня вступу до виконання обов'язків за посадою до наступного щорічного оцінювання – посадовий оклад встановлюється у межах від мінімуму до максимуму за рішенням командира військової частини залежно від складності та обсягу роботи. Аналізуючи зміст даної норми, можна зробити висновок, що законодавець не досить відповідально поставився до питання встановлення розміру посадового окладу. Оскільки на практиці не останню роль у його визначенні може відігравати не складність і обсяг роботи, а суб'єктивне ставлення командира, яке може бути як позитивне, так і негативне. Тому доцільніше було б на законодавчому рівні більш точно визначити його розмір, а саме: враховуючи важливість підстави перебування у зазначеній відпустці до наступного щорічного оцінювання необхідно встановити максимально можливий посадовий оклад.

Відповідно до Кодексу законів про працю України, наказу Міністра оборони України № 170 «Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» не допускається направлення у відрядження вагітних жінок та тих, які мають дітей віком до чотирнадцяти років, без їх згоди. Звільнення з військової служби вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, одиноких матерів з дитиною віком до чотирнадцяти років або дитиною-інвалідом, не допускається, крім випадків невиконання ними умов контракту. Якщо військова частина повністю ліквідується, або у разі проведення організаційних заходів таким військовослужбовцям-жінкам надаються посади у своїх, або за рішенням старшого командира в інших військових частинах. Жінки, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, в разі проведення організаційних заходів, внаслідок чого їх посади підлягають скороченню і немає можливості перемістити таких жінок на вакантні посади, до закінчення відпустки по догляду за дитиною утримуються поза штатом військової частини.

Крім того, не допускається переміщення на нижчі посади військовослужбовців-жінок з мотивів, пов'язаних із вагітністю, наявністю у них дітей віком до трьох років (до шести років – за медичними показниками), або у зв'язку з тим, що вони є одинокими матерями та мають дітей віком до чотирнадцяти років чи дітей-інвалідів, без їхньої згоди. Вагітних жінок відповідно до медичного висновку (за їх клопотанням) дозволяється призначати на посади з меншим обсягом роботи. При цьому, відповідно до наказу Міністра оборони України № 260 «Про затвердження Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам», виплата грошового забезпечення зберігається за попередньою посадою, але не більше, ніж до прибуття з відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами.

Військовослужбовцю-жінці, яка має двох і більше дітей віком до 15-ти років або дитину-інваліда, або яка всиновила дитину, одинокій матері, батькові, який виховує дитину без матері (у тому числі й у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також особі, яка взяла дитину під опіку, щоріч-

но надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю 10 календарних днів без урахування святкових і неробочих днів. (Недоліком є те, що раніше така відпустка надавалася на 7 днів, у зв'язку з внесеними змінами до Закону України «Про відпустки» вона збільшилась до 10 днів, а до наказу Міністра оборони України № 170 «Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» не були внесені відповідні зміни, і на сьогоднішній день у ньому так і залишається термін 7 днів). За наявності декількох підстав для надання цієї відпустки її загальна тривалість не може перевищувати 14 календарних днів.

Тобто, можна побачити, що військовослужбовці-жінки користуються пільгами, передбаченими законодавством України з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства. Однак, на практиці існують певні проблеми з порядком реалізації деяких прав.

Висновок. Україна входить до числа держав з найвищою кількістю військовослужбовців-жінок. Тому б здавалося, що для жінок в армії мають бути створені найсприятливіші умови. Але на сьогодні існуючі проблеми жінок у Збройних Силах України, порівняно з арміями інших держав, знаходяться зовсім на іншому рівні. Для вирішення низки проблем, можливо, необхідно за прикладом Польщі ввести у Збройних Силах України Уповноважену у справах військової служби жінок, яка б безпосередньо займалася спектром питань служби жінок в українській армії.

Основною проблемою проходження служби військовослужбовцями-жінками є проблема правового врегулювання військово-службових відносин за участі жінок, оскільки їх служба регулюється не тільки військовим законодавством, а й іншими галузями права. Тому таке правове регулювання характеризується прогалинами, дублюванням та суперечностями. Для вирішення даної проблеми необхідно систематизувати, конкретизувати, змінити чи доповнити існуючі норми, що регулюють дані відносини шляхом прийняття єдиного закону або окремого розділу про правовий статус військовослужбовців-жінок до статутів Збройних Сил України чи до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», де у зведеному вигляді були б представлені їхні права, свободи та обов'язки. Можливо, це надасть змогу жінкам, що проходять військову службу в повній мірі реалізувати себе в професійній діяльності, враховуючи біологічні особливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 11 червня 2009 р. (із змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2009. – № 95. – Ст. 73.
2. Кодекс законів про працю України: Чинне законодавство зі змінами та доповненнями (відповідає офіційному текстові). – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 104 с. – (Кодекси України).
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змінами та доповненнями). – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2011. – 120 с.
4. Наказ Міністра оборони України від 10 квітня 2009 р. № 170 «Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами Украї-

ни військової служби у Збройних Силах України» // Офіційний вісник України, 2009, № 38, ст. 23.

5. Перелік посад офіцерського складу, на які можуть призначатися жінки, прийняті на військову службу за контрактом у добровільному порядку, затверджений наказом Міністра оборони України від 25 лютого 1994 р., № 46.

6. Попов Л.Л., Мигачев Ю.И., Тихомиров С.В. Военное право: учебник / под ред. Ю.И. Мигачева – М. : Юрист, 2008. – 576 с.

7. Руководство по правам человека и основным свободам военнослужащих. БДИПЧ ОБСЕ 2008. – 303 с.

8. Статути Збройних Сил України. – К. : ЗАТ «ВІПОЛ», 2009. – 498 с.

Савченко Ю.С. Деякі особливості правового статусу військовослужбовців-жінок у Збройних Силах України

У статті досліджуються теоретичні та практичні аспекти правового статусу жінок у Збройних Силах України. Розглядаються деякі недоліки забезпечення їхніх прав, надаються пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового регулювання правового статусу військовослужбовців-жінок.

Ключові слова: права людини, правовий статус, рівноправність, військовослужбовці-жінки, правове регулювання.

Савченко Ю.С. Некоторые особенности правового статуса военнослужащих-женщин в Вооруженных Силах Украины

В статье исследуются теоретические и практические аспекты правового статуса женщин в Вооруженных Силах Украины. Рассматриваются некоторые недостатки обеспечения их прав, даются предложения по усовершенствованию нормативно-правового регулирования правового статуса военнослужащих-женщин.

Ключевые слова: права человека, правовой статус, равноправие, военнослужащие-женщины, правовое регулирование.

Savchenko Y.S. Some peculiarities of legal status of the military women's in the Armed Forces of Ukraine

The article explores the theoretical and practical aspects of the legal status of women in the Armed Forces of Ukraine, revealing some limitations of ensuring their rights. Proposals for improving legal regulation of the military women's status are considered.

Key words: human rights, legal status, equal rights, military women, legal regulation.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2011.